

Jagoda Jaskulska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń

jagodajaskulska@gmail.com

Klauzula odpowiedniego stosowania przepisów na gruncie art. 300 k.p. a modyfikacja dyspozycji przepisów kodeksu cywilnego

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SIT.2017.009>

Przepis art. 300 k.p. stanowi, iż: „W sprawach nieunormowanych przepisami prawa pracy do stosunku pracy stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu cywilnego, jeżeli nie są one sprzeczne z zasadami prawa pracy”. W tak niewielkiej *prima facie* jednostce redakcyjnej tekstu prawnego mieści się szereg kryteriów warunkujących wzajemne relacje między prawem pracy a prawem cywilnym. Regulację objętą art. 300 k.p. cechuje duża złożoność, a dalsza analiza pozwala na wyodrębnienie w jej ramach wielu zagadnień, zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym, obszernie komentowanych w doktrynie prawniczej i orzecznictwie¹.

¹ Np.: J. Szczerski, *Kodeks cywilny a stosunki pracy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1965, nr 2; T. Zieliński, *Problem stosunku przyszłego kodeksu pracy do kodeksu cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1970, nr 3–4; G. Bieniek, *Prawo pracy a prawo cywilne (I)*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1986, nr 9; idem, *Prawo pracy a prawo cywilne (II)*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1986, nr 10–11; Z. Salwa, *Stosunek kodeksu pracy do prawa cywilnego*, „Studia i Materiały Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych” 1976, nr 17; K. Piasecki, *Problematyka źródeł prawa pracy wg k.c.*, „Państwo i Prawo” 1986, nr 2.

Niniejszy artykuł poświęcony jest klauzuli odpowiedniego stosowania przepisów Kodeksu cywilnego do spraw z zakresu stosunku pracy. Głównym założeniem prezentowanych rozważań jest ustalenie znaczenia klauzuli odpowiedniego stosowania z art. 300 k.p. w kontekście modyfikacji dyspozycji normy Kodeksu cywilnego z uwzględnieniem specyfiki i potrzeb prawa pracy, ocena zastosowanych rozwiązań prawodawczych oraz ukazanie wpływu przyjętego sposobu rozumienia sformułowania „odpowiednio” na praktykę stosowania prawa.

1. Klauzula odpowiedniego stosowania w teorii prawa

Klauzula odpowiedniego stosowania ujęta w art. 300 k.p. stanowi swoisty „techniczny”, a zarazem podstawowy wyznacznik dotyczący sposobu stosowania przepisów Kodeksu cywilnego w określonych sprawach z zakresu stosunku pracy. Pozostałym przesłankom wskazanym przez ustawodawcę w art. 300 k.p. przypisać można ponadto charakter weryfikacyjny, uzależniając bowiem stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego od braku regulacji w prawie pracy, niesprzeczności z podstawowymi zasadami prawa pracy z jednoczesnym ograniczeniem zakresu odniesienia do stosunku pracy. Stosowanie przepisów odsyłających z zastrzeżeniem odpowiedniego stosowania jest dość często spotykanym w aktach prawnych zabiegiem legislacyjnym². Za jego pośrednictwem ustawodawca wskazuje miejsce w systemie prawa, w którym „ukrył” rozstrzygnięcie pozytywne dla określonej sprawy³, bez zbędnych powtórzeń w tekstach prawnych, ze spełnieniem postulatów przejrzystości i spójności aktów prawnych⁴ oraz z uwzględnieniem dorobku innych gałęzi

² M. Hauser, *Odpowiednie stosowanie przepisów prawa – uwagi porządkujące*, Przegląd Prawa i Administracji, t. LXV, Wrocław 2005, s. 151.

³ J. Nowacki, „Odpowiednie” stosowanie przepisów prawa, „Państwo i Prawo” 1964, nr 3, s. 369.

⁴ J. Piątkowski, *Kodeks pracy a ustawa – Prawo o szkolnictwie wyższym*, w: *Zatrudnienie nauczycieli akademickich*, red. W. Sanetra, Warszawa, 2015, s. 66–67, w zakresie rozważań na temat zasady poprawnej legislacji autor

prawa⁵. Za takim charakterem przepisów odsyłających z zastrzeżeniem odpowiedniego stosowania opowiedział się także SN w uchwale z 29 września 2009 r.⁶

W tle rozważań nad przepisami odsyłającymi wzbogaconymi o klauzulę odpowiedniego stosowania pojawiają się takie zagadnienia jak: występowanie luki w prawie czy relacja względem analogii *legis*. Każda z przedstawionych materii wymaga odrębnego opracowania. W tym miejscu wskazać jedynie należy na wątpliwości dotyczące istnienia luki w prawie tam, gdzie prawodawca zdecydował się posłużyć techniką przepisów odsyłających z zastrzeżeniem odpowiedniego stosowania. Pomijając bardziej szczegółowe rozważania, opowiedzieć należy się za nurtem odrzucającym istnienie luki w prawie we wskazanym przypadku⁷. Czynnikiem determinującym istnienie luki w prawie jest niekompletność regulacji prawnej, na której organ stosujący prawo mógłby oprzeć pozytywne rozstrzygnięcie określonej sprawy⁸. Na tle przepisów odsyłających z zastrzeżeniem odpowiedniego stosowania taki stan

wskazał ponadto na niebezpieczeństwo wynikające z nadawania powtórzeniom odmiennych znaczeń.

⁵ K. W. Baran, *Źródła prawa pracy*, w: *Zarys systemu prawa pracy*, t. 1: *Część ogólna prawa pracy*, red. K. W. Baran, Warszawa 2010., s. 382, w ramach użytecznych na gruncie prawa pracy autor wymienił: definicje pojęć cywilistycznych użytych w kodeksie pracy oraz instytucje cywilistyczne nieuregulowane przepisami kodeksu pracy.

⁶ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 września 2009 r., III CZP 41/09, Lex nr 479317, prezentowana przez J. Piątkowskiego, *Klauzula odpowiedniego stosowania kodeksu cywilnego do stosunków pracy. Dylematy i zagrożenia w: Prawo pracy. Między gospodarką a ochroną pracy. Księga jubileuszowa Profesora Ludwika Florka*, red. M. Latos-Miłkowska, Ł. Pisarczyk, Warszawa 2016; podobne stanowisko w stosunku do charakteru przepisów odsyłających z zastrzeżeniem odpowiedniego stosowania jako techniki legislacyjnej przedstawił SN w wyroku z dnia 18 października 2006 r., II CSK 121/06, Lex nr 278679 oraz wyroku z dnia 6 maja 2004 r., II CK 315/03, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2005, nr 5, poz. 60.

⁷ J. Piątkowski, *Klauzula odpowiedniego*, s. 320, autor nazywa stan odesłania jednej ustawy do drugiej mianem „regulacji rozproszonej”.

⁸ K. Opałek, J. Wróblewski, *Zagadnienia teorii prawa*, Warszawa 1969, s. 190, rozważania poruszają kwestię występowania luki technicznej, nie zaś luki aksjologicznej.

nie występuje z przyczyn podnoszonych już w niniejszym artykule, tj. wskazania przez prawodawcę miejsca w systemie prawa, w którym umiejscowił stosowną podstawę do rozstrzygnięcia sprawy. Artykuł 300 k.p. zasługuje jednak na bardziej wnikliwą analizę ze względu na rozmiar użytego w nim odesłania (obejmującego cały Kodeks cywilny). Dodatkową trudnością w ustaleniu znaczenia klauzuli odpowiedniego stosowania jest niekonsekwencja w posługiwaniu się sformułowaniem „odpowiednio” w treści aktów prawnych, skutkująca zatarciem różnic pomiędzy „zwykłym” a „odpowiednim” stosowaniem przepisów prawa⁹.

Powołując się na poglądy doktryny, w ramach odpowiedniego stosowania, wyróżnić można trzy warianty stosowania przepisów wskazanych w przepisie odsyłającym (tzw. przepisów stosowanych)¹⁰. Przyjmując kryterium dopuszczalności modyfikacji dyspozycji przepisów stosowanych, wydzielić można przepisy stosowane „wprost”, bez zmian w obrębie ich dyspozycji oraz przepisy z widoczną ingerencją we wspomniany element budowy normy prawnej¹¹. W obu przypadkach następuje jednak zmiana hipotezy przepisów stosowanych¹², choć istnieje także zapatrywanie traktujące taki zabieg jako „podciągnięcie” określonej sprawy ze stosunku pracy pod hipotezę normy prawa cywilnego¹³. Chodzi o rozszerzenie zakresu zastosowania przepisu Kodeksu cywilnego na drugi zakres odnie-

⁹ M. Hauser, op.cit., s. 152; J. Nowacki, op.cit., s. 374; ciekawy przykład braku konsekwencji prawodawcy w omawianym zakresie wskazuje J. Piątkowski, *Klauzula odpowiedniego*, s. 319 w kontekście art. 43 ust. 1 ustawy z dnia 21 listopada 2008 r. o pracownikach samorządowych (odpowiednie stosowanie Kodeksu pracy w sprawach nieuregulowanych ustawą) i art. 5 Kodeksu pracy (zakładającego stosowanie przepisów kodeksu wprost do pragmatyk).

¹⁰ J. Nowacki, op.cit., s. 370 -371.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem; podobnie C. Jackowiak, dla którego odpowiednie stosowanie oznaczało właśnie zmianę hipotezy przepisu stosowanego, wynikającą z „samej istoty rzeczy” (L. Kaczyński, *Relacja między podstawowymi zasadami prawa a zasadami prawa pracy w rozumieniu art. 300 Kp według koncepcji Profesora Czesława Jackowiaka*, w: *Gdańskie studia prawnicze*, red. U. Jackowiak, Gdańsk 2000).

¹³ J. Piątkowski, *Klauzula odpowiedniego*, s. 332.

sienia (stosunek pracy)¹⁴. Trzeci wariant dotyczy przepisów, które ze względu na swoją bezprzedmiotowość czy niespełnienie innych kryteriów wymienionych w przepisie odsyłającym nie znajdują zastosowania do spraw nim objętych¹⁵. Wskazane rozważania, choć fundamentalne dla nauki prawa, odnoszą się do całego systemu prawa, nie uwzględniając różnic pomiędzy poszczególnymi jego dziedzinami, w ramach których ustanowiono przepisy odsyłające z zastrzeżeniem odpowiedniego stosowania. Treść art. 300 k.p. charakter i potrzeby prawa pracy będą więc kolejnymi determinantami w ustalaniu znaczenia „odpowiedniego” stosowania na gruncie prawa pracy.

2. Klauzula odpowiedniego stosowania przepisów Kodeksu cywilnego w doktrynie prawa pracy

Ustalenie ram odpowiedniego stosowania (stosowanie „wprost”, niestosowanie, modyfikacja elementów norm Kodeksu cywilnego) z jednoczesnym uzasadnieniem i wytyczeniem granic wszelkich ingerencji w treść przepisów stosowanych oraz stosunek przedmiotowego zagadnienia do zastrzeżonej w art. 300 k.p. przesłanki niesprzeczności przepisów Kodeksu cywilnego z zasadami prawa pracy stały się przedmiotem rozważań wielu przedstawicieli nauki prawa pracy¹⁶. Wspomniany już szczególny charakter konstrukcji art. 300 k.p., jako zabiegu legislacyjnego przerzucającego na organ stosujący prawo obowiązek odnalezienia we wskazanym miejscu w systemie prawa normy właściwej dla rozstrzygnięcia określonej sprawy, w połączeniu z możliwością dokonywania przez ten organ

¹⁴ A. Kijowski, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, red. L. Florek, Warszawa 2005, s. 1416.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ W większości spotkać można poglądy przejmujące na grunt prawa pracy schemat zaproponowany przez J. Nowackiego, por. B. Bury, *Odpowiednie stosowanie w prawie pracy wybranych przepisów księgi III Kodeksu cywilnego*, „Monitor Prawa Pracy” 2007, nr 5, s. 232.

zmian w treści normy stosowanej, rodzi ryzyko pewnej dowolności i nakazuje zachowanie dużej ostrożności. Szczególnie niebezpieczna wydaje się interpretacja prowadząca do modyfikacji dyspozycji normy prawnej, jej rdzennego elementu. W doktrynie prawniczej, mimo tych zastrzeżeń, wydaje się przeważać pogląd inkorporujący na grunt prawa pracy rozróżnienie w ramach odpowiedniego stosowania trzech możliwych wariantów postępowania, tj. zastosowania normy stosowanej „wprost”, modyfikację dyspozycji normy stosowanej oraz odmowę zastosowania takiej normy. Przy czym, według autorów prezentowanego poglądu, podstawowym argumentem przemawiającym na rzecz dopuszczalności modyfikacji przepisów stosowanych jest odmienny charakter stosunków cywilnoprawnych i stosunków prawa pracy¹⁷.

Różnice w stosunkach prawa pracy i prawa cywilnego, choć odgrywają zasadniczą rolę w problematyce prawa pracy w kontekście jego relacji z prawem cywilnym, to w świetle wyartykułowanych zagrożeń i wątpliwości nie wydają się dostatecznym uzasadnieniem modyfikacji dyspozycji przepisów Kodeksu cywilnego. Ocena tych przepisów pod kątem zgodności z odmiennym charakterem stosunków pracy nie została wyróżniona wśród wytycznych z art. 300 k.p. Poza tym obrazem odrębności w naturze omawianych stosunków jest kolejność stosowania przepisów prawnych celem rozstrzygnięcia spraw ze stosunku pracy. Postulaty autonomizacji prawa pracy oraz jego rozwój doprowadziły do przyznania pierwszeństwa w sytuacji

¹⁷ Tak np. Z. Salwa, op.cit., s. 138 i n.; K. W. Baran, op.cit., s. 382, autor wyróżnia wykładnię rozszerzającą przepisów stosowanych (*minus dixit quam voluit*) oraz stosowanie tych przepisów „wprost” w ramach argumentu *a maiori ad minus*; J. Szczerski, op.cit., s. 3–4, dla autora skala różnic w obrębie stosunków cywilnych i stosunków prawa pracy wpływa na rozmiar ingerencji w treść przepisów stosowanych; K. Piasecki, op.cit., s. 42–43, autor proponował klasyfikację stosowania przepisów Kodeksu cywilnego „wprost” oraz odmowy ich zastosowania jako swoistych „wariantów krańcowych” z jednoczesnym zaszeregowaniem modyfikacji elementów składowych tych przepisów jako „wariantów pośrednich”; W. Masewicz, *Niektóre problemy stosunku kodeksu cywilnego do ustawodawstwa pracy*, „Państwo i Prawo” 1988, nr 4, s. 24, autor zauważył potrzebę „uwzględniania całej odmienności struktury prawnej stosunku pracy od stosunków cywilnoprawnych” w formie modyfikacji treści przepisów stosowanych.

nieunormowania regulacjom rodzimej gałęzi prawa poprzez analogię z prawa pracy przed odpowiednim zastosowaniem przepisów Kodeksu cywilnego¹⁸. W świetle artykułowanych przez przedstawicieli doktryny prawa pracy różnic wydają się błędne elementy spójne, podobne w obrębie obu stosunków, o silnie ugruntowanym podłożu genetycznym. Nieco przewrotnie można by uznać, że skoro możliwe było przyjęcie założenia, że odmienności w sferze stosunków cywilnoprawnych i stosunków prawa pracy uzasadniają modyfikację przepisów stosowanych, o tyle podobieństwa czynią owe modyfikacje bezzasadnymi.

Ponadto wskazać należy, iż omawiane różnice w stosunkach cywilnoprawnych i stosunkach prawa pracy nie przeszkodziły jednak ustawodawcy we wprowadzeniu regulacji zakładających stosowanie wprost przepisów prawa pracy dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy m.in. do osób zatrudnionych na podstawie umów cywilnoprawnych (art. 304 § 1 k.p.). Wspominana już niekonsekwencja terminologiczna ustawodawcy sięga dalej, do stosowania wprost przepisów prawa pracy do stosunków niepracowniczych. Artykuł 137 i 138 Ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o Służbie Celnej zakłada stosowanie wprost przepisów o uprawnieniach rodzicielskich pracowników i o urlopie wypoczynkowym (z wyłączeniem urlopu na żądanie) do funkcjonariuszy Służby Celnej. O ile w ramach prawa pracy i prawa cywilnego, jako dziedzin genetycznie sobie bliskich, wskazać można pewne punkty spójne, o tyle dalsze są stosunkom prawa pracy niepracownicze stosunki zatrudnienia oparte na strukturze administracyjnoprawnej. Argument opierający możliwość zmian w treści norm Kodeksu cywilnego na różnorodnej strukturze stosunków cywilnoprawnych i stosunków prawa pracy traci na sile wobec wykazanych niespójności na płaszczyźnie tworzenia prawa.

¹⁸ L. Kaczyński, op.cit., s. 14; podobnie B. M. Ćwiertniak, *Z teoretycznych zagadnień skodyfikowanego prawa pracy: kilka uwag w związku z artykułem 300 kodeksu pracy*, w: *Z problematyki prawa pracy i polityki społecznej*, red. T. Zieliński, Katowice 1977, s. 38; przeciwnie do prezentowanych poglądów K. Roszewska, *Skutki sprzeczności przepisów kodeksu cywilnego z zasadami prawa pracy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2005, nr 2, s. 22, twierdząc, że: „Analogia z przepisów prawa pracy (*analogia legis*) nie została przewidziana

Uznanie dopuszczalności modyfikacji dyspozycji przepisów Kodeksu cywilnego w kontekście art. 300 k.p. generuje ponadto problem ustalenia granic ingerencji. Zgodnie z ogólnie przyjętym poglądem działania takie nie mogą prowadzić do całkowitej zmiany treści przepisów stosowanych i pozbawienia ich podstawowego znaczenia¹⁹. Ciekawą, choć niepozbawioną pewnych wątpliwości, koncepcję w tym aspekcie przedstawił Michał Raczkowski, uzależniając wybór jednego z trzech wariantów odpowiedniego stosowania od porównania funkcji pełnionej przez przepis Kodeksu cywilnego w prawie cywilnym z funkcją, jaka miałyby być mu przypisywania na gruncie prawa pracy²⁰. Pokrywanie się funkcji oznaczałoby zastosowanie przepisu Kodeksu cywilnego „wprost”, podobieństwa uzasadniałyby modyfikację jego dyspozycji, a ich sprzeczność stanowiłaby podstawę do odmowy zastosowania²¹. Przy czym o tym, jakie funkcje przypisać poszczególnym przepisom Kodeksu cywilnego na potrzeby prawa pracy, decydowałby organ stosujący prawo. Rozstrzygnięcie prawne konkretnej sprawy oparte zostałoby więc na zmodyfikowanej na podstawie oceny sądu normie prawnej, co z kolei nasuwa wątpliwości, czy nie doszłoby w tym wypadku do przekroczenia granic stosowania prawa na podstawie obowiązujących przepisów.

Zgłoszenie pewnych zastrzeżeń wydaje się konieczne także wobec teorii opierającej możliwość modyfikacji przepisów stosowanych na przesłance niesprzeczności z zasadami prawa pracy²². Celem ingerencji byłoby w takim przypadku dostosowanie treści przepisu Kodeksu cywilnego do stanu zgodności z zasadami prawa pracy, a dopiero niepowodzenie takiego zabiegu uzasadniałoby odmowę zastosowania przepisu²³. Zasady prawa pracy zyskałyby wówczas

wyraźnie jako podstawa rozstrzygnięcia przed dokonaniem oceny możliwości posiłkowego stosowania przepisów kodeksu cywilnego”.

¹⁹ Z. Salwa, *op.cit.*, s. 139.

²⁰ M. Raczkowski, *Odpowiednie stosowanie przepisów kodeksu cywilnego o wyzysku w stosunkach pracy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2006, nr 7, s. 12.

²¹ *Ibidem*.

²² K. Roszewska, *op.cit.*, s. 21.

²³ *Ibidem*; zobacz też: G. Bieniek, *Prawo pracy a prawo cywilne (II)*, s. 33; W. Ostaszewski, *Odpowiednie stosowanie przepisów kodeksu cywilnego do*

nową funkcję w kontekście art. 300 k.p., mianowicie miernika dopuszczalnej ingerencji w treść przepisu Kodeksu cywilnego²⁴.

Materia zasad prawa pracy w formie nadanej im brzmieniem art. 300 k.p. jest równie problematyczna co przedmiotowe zagadnienie i wymaga odrębnego, właściwego sobie tylko opracowania. W tym miejscu odwołać się można tylko do tych jej aspektów, które odnoszą się do relacji zasad prawa pracy do klauzuli odpowiedniego stosowania przepisów Kodeksu cywilnego. Według koncepcji Czesława Jackowiaka wymóg niesprzeczności przepisów Kodeksu cywilnego z zasadami prawa pracy uniemożliwia modyfikację ich dyspozycji²⁵. Gdyby warunkiem stosowania przepisów Kodeksu cywilnego była zgodność z zasadami prawa pracy, możliwe byłoby dokonywanie zmian w obrębie ich treści w taki sposób, by osiągnąć stan zgodności²⁶. Sprzeczność, jako pojęcie węższe od zgodności²⁷, stanowi podstawę do przyznania zasadom prawa pracy przede wszystkim funkcji eliminacyjnej, w związku z czym przepis Kodeksu cywilnego albo jest, albo nie jest w pełni zgodny z tymi zasadami, a istnienie swoistych stanów pośrednich nie jest możliwe²⁸. Praktyka orzecznicza dostarcza jednak wielu przykładów, kiedy to celem modyfikacji zakresu normowania przepisów stosowanych jest usunięcie sprzeczności z zasadami prawa pracy, jak np. instytucja bezpodstawnego wzbogacenia. SN w wyroku z 27 maja 1999 r. dostrzegł możliwość jej sprzeczności z zasadą ograniczonej odpo-

stosunku pracy w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2010, nr 7, s. 29, autor mówi nawet o: „bezwzględnym nakazie takiego modyfikowania odpowiednio stosowanych przepisów kodeksu cywilnego, aby nie stały one w sprzeczności z zasadami prawa pracy”.

²⁴ G. Bieniek, *Prawo pracy a prawo cywilne (III)*, s. 33, podobnie B. M. Ćwiertniak, *Funkcje zasad prawa pracy w związku z artykułem 300 kodeksu pracy (próba systematyzacji)*, w: *Prawo pracy, ubezpieczenia społeczne, polityka społeczna. Wybrane zagadnienia*, red. B. M. Ćwiertniak, Opole 1998, s. 54, autor określił funkcje odpowiadającą za dokonywanie zmian w obrębie przepisu stosowanego mianem funkcji modyfikacyjnej.

²⁵ L. Kaczyński, op.cit., s. 13.

²⁶ Ibidem.

²⁷ M. Piotrowski, *O rodzajach i odmianach niezgodności norm*, „Studia Filozoficzne” 1978, z. 11, s. 93 i n.

²⁸ L. Kaczyński, op.cit., s. 13.

wiedzialności materialnej pracownika i nakazał dokonywanie takiej wykładni przepisów, by tej sprzeczności uniknąć²⁹.

W świetle podniesionych wątpliwości sformułowane w dość ogólny sposób wytyczne, nie wydają się wystarczającym uzasadnieniem do ingerowania w treść przepisów stosowanych, jako czynności opartej w przeważającej mierze na indywidualnych ocenach organów stosujących prawo³⁰. Problem dostrzegł Tadeusz Zieliński już na etapie prac nad Kodeksem pracy, wykluczając możliwość modyfikacji dyspozycji przepisów Kodeksu cywilnego stosowanych do spraw z zakresu prawa pracy³¹. Taką ingerencję określił mianem „poprawiania” regulacji prawnych, co leży w sferze uprawnień ustawodawcy, a nie organu stosującego prawo³². Słuszny pogląd wyraził Jan Piątkowski, przypisując normatywny charakter działaniom opartym na modyfikacji dyspozycji norm prawnych³³. Akcentując konstytucyjną zasadę podziału władz i zasadę wykładni tekstów prawnych korespondującą z ich sensem i treścią, Piątkowski wyraża obawę przed tworzeniem w ramach art. 300 k.p. nowych norm, niemieszczących się w katalogu prawa stanowionego³⁴. Już samo istnienie jakichkolwiek wątpliwości, czy w sferze danej wykładni prawa granica pomiędzy stosowaniem a jego tworzeniem nie zostanie przekroczona, zwiastuje wkroczenie w obszar ryzyka naruszenia naczelných zasad funkcjonowania państwa.

Brak jasnych przesłanek co do podstaw oraz granic możliwej ingerencji w dyspozycję przepisów Kodeksu cywilnego pozostawia zbyt wiele niewiadomych nie tylko dla organów stosujących prawo, ale przede wszystkim dla podmiotów odczuwających skutki zastosowanego prawa. W ścisłej korelacji z takim założeniem pozostaje postulat pewności prawa. Zgodnie z jego podstawowymi założeniami przepisy prawne powinny być konstruowane w taki

²⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 maja 1999 r., I PKN 78/99, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 2000, nr 18, poz. 682.

³⁰ M. Hauser, op.cit., s. 163.

³¹ T. Zieliński, op.cit., s. 493.

³² Ibidem.

³³ J. Piątkowski, *Klauzula odpowiedniego*, s. 334.

³⁴ Ibidem.

sposób, by można było na nich polegać, a procesom stanowienia i stosowania prawa towarzyszyć powinny poczucie wiarygodności i bezpieczeństwa³⁵. Brak prawnych wyznaczników co do zakresu i formy ingerencji w treść przepisu prawnego może prowadzić do sytuacji, w których w podobnych stanach faktycznych zastosowane zostaną odmiennie zrekonstruowane normy prawne, w zależności od przyjętej koncepcji granic modyfikacji ich dyspozycji. Ograniczenie odpowiedniego stosowania do wariantu stosowania przepisów Kodeksu cywilnego „wprost” redukuje uczucie niepewności, nadal zobowiązuje organy stosujące prawo do odnalezienia odpowiedniej normy Kodeksu cywilnego, ale odbiera im uprawnienia o charakterze „prawodawczym”. Te ostatnie powinny bowiem pozostać w gestii podmiotów stanowiących prawo³⁶. Niniejszy artykuł skupia się wokół tematyki modyfikacji dyspozycji przepisów stosowanych, ale jeśli wyjść nieco poza założone ramy, możliwość ingerencji w dyspozycję rodzi przyzwolenie na podobne działania w sferze innych elementów normy prawnej, w tym także sankcji. Ingerencja we wzorce powinno zachowania³⁷ ujęte w dyspozycji potęgowana zmianą sankcji, określającą negatywne następstwa zachowań niezgodnych z prawem³⁸ oznaczałoby nadanie normie nowej treści normatywnej, niemieszczącej się już w ramach obowiązującego prawa i dotkliwej dla jej adresatów.

3. Uwagi *de lege lata* i *de lege ferenda*

Analiza treści art. 300 k.p. może prowadzić do wniosku, że rozstrzyganie kwestii sprzeczności/niesprzeczności przepisu Kodeksu cywilnego z zasadami prawa pracy następuje przed odpowiednim zastosowaniem tego przepisu. Taka *sui generis* selekcja przepisów³⁹

³⁵ A. Zieliński, *Pewność prawa*, w: *Jakość prawa*, red. A. Wasilkowski, Warszawa 1996, s. 43 i n.

³⁶ T. Zieliński, op.cit., s. 493.

³⁷ L. Morawski, *Wstęp do prawoznawstwa*, Toruń 2008, s. 52.

³⁸ A. Redelbach, *Wstęp do prawoznawstwa*, Toruń 1998, s. 140.

³⁹ B. M. Ćwiertniak, *Funkcje zasad*, s. 55, poza funkcją eliminacyjną autor wskazuje także na funkcję aprobującą zasad prawa pracy, ściśle korelu-

poprzedza raczej proces odpowiedniego stosowania, niż jest jego częścią. Niespełnienie omawianej przesłanki, podobnie jak bezprzedmiotowość, wyklucza zastosowanie przepisu, nieuzasadnione wydaje się więc mówienie o nim jako o „odpowiednio” zastosowanym. Pierwszym etapem w ciągu logicznym stosowania prawa⁴⁰ będzie więc wybór odpowiedniej normy Kodeksu cywilnego niesprzecznej z zasadami prawa pracy. Powyższe twierdzenie w połączeniu z przytaczanymi zastrzeżeniami oraz tezą o różnicach znaczeniowych pojęć „sprzeczności” i „zgodności” nie dają podstaw do ingerowania w treść przepisów stosowanych. Odpowiednie stosowanie obostrzone właściwymi prawu pracy przesłankami z art. 300 k.p. oznaczałoby więc stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego „wprost”, z modyfikacją jedynie w obrębie hipotezy normy prawnej, z zachowaniem nienaruszonej struktury jej dyspozycji⁴¹.

Zaprezentowany wniosek jest efektem analizy art. 300 k.p., który w niezmienionej postaci widnieje na kartach Kodeksu pracy od samego początku jego obowiązywania. Sposób, w jaki ustawodawca sformułował treść art. 300 k.p., ocenić należy jako zbyt ogólnikowy wobec doniosłości zastosowanej techniki legislacyjnej. W toku wieloletniej praktyki orzeczniczej ukształtowały się różne teorie dotyczące odpowiedniego stosowania przepisów Kodeksu cywilnego do spraw ze stosunku pracy, umożliwiające przeprowadzenie swoistego rachunku korzyści i zagrożeń z nich płynących, a tym samym ustalenie możliwych kierunków doprecyzowania treści art. 300 k.p. W obecnym stanie regulacji istnieje potencjalne ryzyko naruszenia zasady trójpodziału władzy wskutek ingerencji przez władzę sądowniczą w sferę uprawnień ustawodawczych (poprzez modyfikację dyspozycji przepisów stosowanych). Jednocześnie stwierdzić należy brak wyraźnych sygnałów co do tego, by tak głęboko zakorzeniona praktyka stosowania prawa mogła ulec

jącą z pierwszym wariantem odpowiedniego stosowania – stosowania niejako „wprost”.

⁴⁰ L. Morawski, op.cit., s. 127.

⁴¹ W kontekście odmowy zastosowania przepisu Kodeksu cywilnego jako jednego z wariantów odpowiedniego stosowania na aprobatę zasługuje pogląd wyrażony przez J. Piątkowskiego, *Klauzula odpowiedniego*, s. 328.

zmianie bez ingerencji ustawodawczej. Najbardziej optymalnym rozwiązaniem wydaje się zatem uzupełnienie treści art. 300 k.p. o definicję odpowiedniego stosowania przepisów Kodeksu cywilnego do spraw ze stosunku pracy, jako stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego „wprost”, bez zmian w obrębie ich dyspozycji, a jedynie z modyfikacją hipotezy czy też ze swoistym rozszerzeniem zakresu stosowania na stosunek pracy, co zamknie tym samym drogę do ingerencji w dyspozycję przepisów stosowanych i zmiany ich normatywnego znaczenia.

4. Przykłady z orzecznictwa

Dorobek orzecznictwa w sprawach z zakresu prawa pracy dostarcza wielu przykładów odpowiedniego stosowania przepisów Kodeksu cywilnego. Dużo spośród nich stosowanych jest „wprost”, bez zmian w obrębie ich dyspozycji⁴². Równie częste są sytuacje, w których sądy decydują się na ingerencję w treść dyspozycji przepisów stosowanych. Wybrane przypadki takich orzeczeń, z uwagi na wątpliwości powstałe wokół zagadnienia modyfikacji dyspozycji przepisów Kodeksu cywilnego, staną się przedmiotem dalszych rozważań.

Przykładem istotnej ingerencji w dyspozycję przepisu Kodeksu cywilnego, zastosowanego w kontekście uchylecia się od skutków oświadczenia woli rozwiązującego umowę o pracę pracownicy złożonego pod wpływem błędu co do stanu ciąży, jest art. 84 k.c. Zgodnie z tym przepisem uchylecie się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego innej osobie możliwe jest w sytuacji, w której podmiot ją składający działał w stanie błędu wywołanego przez tę osobę, niezależnie od ponoszonej przez nią winy, także wtedy, gdy wiedziała o błędzie lub mogła z łatwością go zauważyć. Dodać należy, że omawiana regulacja dotyczy czynności prawnej odpłatnej,

⁴² Na przykłady stosowania przepisów Kodeksu cywilnego „wprost” wskazuje W. Ostaszewski, op.cit., s. 23 in., wśród nich wskazując składanie oświadczeń woli czy wykładnię umownych oświadczeń woli, ponadto wymienić należy m.in. przepisy ogólne Kodeksu pracy, przepisy o podmiotowości prawnej pracowników i pracodawców będących osobami fizycznymi.

a za taką niewątpliwie uznać można umowę o pracę i umowę ją rozwiązującą⁴³.

W przypadku pracownicy składającej oświadczenie woli rozwiązujące stosunek pracy, nieświadomej co do stanu ciąży, w której w chwili składania oświadczenia się znajduje, trudno mówić o błędzie wywołanym przez pracodawcę⁴⁴. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 11 czerwca 2003 r. zaproponował „złagodzenie” warunków przewidzianych brzmieniem art. 84 § 1 k.c., umożliwiając pracownicy uchylenie się od skutków złożonego przez nią oświadczenia woli we wspomnianych okolicznościach⁴⁵. Ciąża jako istotny stan kształtujący stosunek pracy, nakładający na pracodawcę pewne obowiązki i przyznający pracownicy specjalne uprawnienia oraz doniosłość zasady ochrony pracy kobiet stały się podstawą rozstrzygnięcia SN⁴⁶.

Modyfikacja art. 84 § 1 k.c. objęła swym zasięgiem jedną z jego kluczowych przesłanek. Uszczuplenie tej normy o wymóg wywołania błędu przez osobę, wobec której składane jest oświadczenie woli, w tym wypadku pracodawcę, zmienia zasadniczo jej znaczenie. W ramach „odpowiedniego” stosowania powstała zatem odmienna regulacja *quasi-prawna*, właściwa tylko potrzebom prawa pracy, daleka od schematu ukształtowanego treścią art. 84 k.c. Można odnieść wrażenie, że doszło do zatarcia granic między stosowaniem prawa a działaniami o charakterze prawotwórczym oraz że korzystanie z instytucji cywilistycznych dla pewnego rodzaju spraw ze stosunku pracy stało się zabiegiem niewystarczającym. W doktrynie wskazuje się ponadto, że to na władzach publicznych ciąży konstytucyjny obowiązek ochrony kobiet przed urodzeniem dziecka i po tym fakcie (art. 71 ust. 2 Konstytucji)⁴⁷. W świetle powoływanej

⁴³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 czerwca 2003 r., I PK 206/02, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy” 2004, nr 16, poz. 278.

⁴⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 marca 2002 r., I PKN 156/01, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy” 2004, nr 5, poz. 78.

⁴⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 czerwca 2003 r.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ W. Ostaszewski, op.cit., s. 25.

linii orzeczniczej powinności władz publicznych przerzucone zostały na pracodawcę⁴⁸.

W przedmiotowym zagadnieniu dokonano modyfikacji nie tylko konstrukcji uchylenia się od skutków oświadczenia woli pod wpływem błędu, ale także w zakresie terminów realizacji tego uprawnienia⁴⁹. Określony w przepisach Kodeksu cywilnego termin 1 roku powinien, zdaniem SN, ulec zmniejszeniu jako „nadmierny” z przyczyn organizacyjno-ekonomicznych dla pracodawcy i „zbędny” dla pracownicy⁵⁰. W tym zakresie SN postanowił zapożyczyć terminy właściwe prawu pracy (7-dniowy termin ustanowiony dla dochodzenia roszczeń z tytułu wadliwego rozwiązania umowy o pracę oraz dla zgłoszenia powrotu do pracy np. po przywróceniu do pracy)⁵¹. Nasuwa się pytanie o podstawę takiego zapożyczenia konstrukcji terminów z prawa pracy jako swoistą mieszankę modyfikacji dyspozycji przepisu Kodeksu cywilnego zastosowanego w związku z art. 300 k.p. w oparciu już nie tylko o zasady prawa pracy, ale także o przepis Kodeksu pracy.

5. Podsumowanie

Na znaczenie przypisywane odpowiedniemu stosowaniu przepisów Kodeksu cywilnego na gruncie prawa pracy wpływa wiele przykładów z praktyki stosowania prawa, a omówione przypadki stanowią tylko niewielki ich wycinek⁵². W orzecznictwie ugruntowany wydaje się pogląd, zgodnie z którym odpowiednie stosowanie polega

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 marca 2002 r.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Zob. W. Ostaszewski, op.cit., który poza przypadkami wskazanymi w artykule przytacza także przykład m.in. kary umownej; możliwość dochodzenia roszczeń innych niż wskazane w art. 58 k.p., w tym przede wszystkim odszkodowań z tytułu bezprawnego rozwiązania umowy o pracę przez pracodawcę w trybie natychmiastowym (w zw. z art. 300 k.p.) przewyższających kwoty wskazane w Kodeksie pracy z krytycznym komentarzem M. Gersdorf, *Otwarte drzwi dla odpowiedzialności cywilnej pracodawcy za wadliwe zwolnienie pracownika – i co dalej?*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2008, nr 1–12, s. II.

na wyborze jednego z trzech wariantów (stosowanie „wprost”, modyfikacja zakresu normowania, odmowa zastosowania), przy czym opowiedzenie się za jednym z nich następuje *ad casum*, w toku rozpoznawania określonej sprawy.

Składy orzekające skłaniają się ku korzystaniu z konstrukcji zasad prawa pracy jako swoistego „miernika” określającego stopień możliwej modyfikacji przepisów stosowanych. Wątpliwości, pojawiające się w związku z rolą zasad prawa pracy w świetle art. 300 k.p., utrudniają stworzenie gruntu właściwego dla oparcia na nim rozstrzygnięcia prawnego w określonej sprawie z zachowaniem postulatów pewności prawa. Brak jasno określonych kryteriów skutkuje rozbieżnościami interpretacyjnymi, zakrawającymi niekiedy o dowolność, w zakresie dostosowywania odpowiedniej normy Kodeksu cywilnego do charakteru spraw z zakresu prawa pracy. Dlatego warty rozważenia jest model zakładający w obliczu przesłanek z art. 300 k.p. stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego „wprost”, z modyfikacjami jedynie w obrębie hipotezy normy prawnej. Nie oznacza to jednak rezygnacji ze znaczenia odpowiedniego stosowania przepisów ugruntowanego w nauce prawa, a jedynie jego dostosowanie do potrzeb prawa pracy. W praktyce oznaczałoby to korzystanie z tych regulacji prawa cywilnego, które cechuje pewna uniwersalność, mogących objąć zakresem normowania zarówno stosunki cywilnoprawne, jak i stosunki prawa pracy. Taka konstrukcja odpowiada *ratio legis* art. 300 k.p., wprowadzonego do systemu prawa pracy po to, by uniknąć zbędnych powtórzeń i uzyskać efekt skrótowności tekstu prawnego.

Niezależnie od powyższego zarekomendować należy podjęcie przez ustawodawcę inicjatywy mającej na celu doprecyzowanie treści art. 300 k.p. poprzez wprowadzenie swoistej definicji odpowiedniego stosowania na gruncie tego przepisu, zakładającej stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego do spraw ze stosunku pracy „wprost” z koniecznymi modyfikacjami jedynie w obrębie hipotezy normy prawnej. Takie działanie zabezpieczyłoby sektor władzy ustawodawczej przed niebezpiecznym przenikaniem ze strony organów powołanych do stosowania prawa.

STRESZCZENIE

Klauzula odpowiedniego stosowania przepisów na gruncie art. 300 k.p. a modyfikacja dyspozycji przepisów kodeksu cywilnego

Artykuł zawiera rozważania skupione wokół zagadnienia odpowiedniego stosowania przepisów Kodeksu cywilnego do nieunormowanych przepisami prawa pracy spraw ze stosunku pracy. Wśród wielu problemów i wątpliwości narosłych wokół funkcjonowania w systemie prawnym art. 300 k.p. autorka wyróżnia znaczenie zastrzeżenia odpowiedniego stosowania dla potrzeb prawa pracy, zwłaszcza w kontekście dopuszczalności modyfikacji dyspozycji przepisów Kodeksu cywilnego. Analiza poglądów doktryny oraz przegląd orzecznictwa SN pozwoliły na sformułowanie krytycznego stanowiska wobec możliwości dokonywania zmian w obrębie dyspozycji przepisów Kodeksu cywilnego w toku ich stosowania w związku z art. 300 k.p. Wnioski wzbogacone zostały o wskazanie zagrożeń płynących z modyfikowania dyspozycji przepisów stosowanych po spełnieniu przesłanek z art. 300 k.p. oraz o kilka uwag o kierunkach zmian, których celem byłoby ograniczenie bądź zniwelowanie wskazanych wątpliwości i rozbieżności interpretacyjnych.

Słowa kluczowe: klauzula odpowiedniego stosowania; art. 300 k.p.; modyfikacja dyspozycji; zasady prawa pracy

SUMMARY

Clause of proper application prescribed in article 300 of the Polish Labour Code in relation to modification of a provisions of the Polish Civil Code

The article includes deliberations on the issue of proper application of provisions of the Polish Civil Code to matters relating to relationship of employment, which are not regulated by labour law provisions. Among numerous issues and doubts arising in relation to functions of Article 300 of the Polish Labour Code in the legal system, the author has distinguished significance of a reservation of proper application of the provisions for the purposes of the labour law and, in particular, in the context of admissible modification of provisions of the Polish Civil Code. The analysis of

opinions of the doctrine and review of the case law of the Supreme Court have made it possible to formulate a critical opinion on the possibility to amend provisions of the Polish Civil Code in the progress of application of the same in connection with article 300 of the Polish Labour Code. The conclusions have been extended by indicated threats arising from modification of provisions applied after fulfilment of prerequisites of article 300 of the Polish Labour Code as well as several trends of modifications, which would aim at limitation or elimination of any doubts and divergences as regards interpretation.

Keywords: clause of proper application; article 300 of the Polish Labour Code; modification of a provision; labour law principles

BIBLIOGRAFIA

- Baran K. W., *Źródła prawa pracy w: Zarys systemu prawa pracy*, t. 1: Część ogólna prawa pracy, red. K. W. Baran, Warszawa 2010.
- Bieniek G., *Prawo pracy a prawo cywilne (I)*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1986, nr 9.
- Bieniek G., *Prawo pracy a prawo cywilne (III)*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1986, nr 10–11.
- Bury B., *Odpowiednie stosowanie w prawie pracy wybranych przepisów księgi III Kodeksu cywilnego*, „Monitor Prawa Pracy” 2007, nr 5.
- Ćwiertniak B. M., *Funkcje zasad prawa pracy w związku z artykułem 300 kodeksu pracy (próba systematyzacji)*, w: *Prawo pracy, ubezpieczenia społeczne, polityka społeczna. Wybrane zagadnienia*, red. B. M. Ćwiertniak, Opole 1998.
- Ćwiertniak B. M., *Z teoretycznych zagadnień skodyfikowanego prawa pracy: kilka uwag w związku z artykułem 300 kodeksu pracy*, w: *Z problematyki prawa pracy i polityki socjalnej*, red. T. Zieliński, Katowice 1977.
- Gersdorf M., *Otwarte drzwi dla odpowiedzialności cywilnej pracodawcy za wadliwe zwolnienie pracownika – i co dalej?*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2008, nr 1–12.
- Hauser M., *Odpowiednie stosowanie przepisów prawa – uwagi porządkujące*, Przegląd Prawa i Administracji, t. LXV, Wrocław 2005.
- Kaczyński L., *Relacja między podstawowymi zasadami prawa a zasadami prawa pracy w rozumieniu art. 300 Kp według koncepcji Profesora Czesława Jackowiaka*, w: *Gdańskie studia prawnicze*, red. U. Jackowiak, Gdańsk 2000.
- Kijowski A., w: *Kodeks pracy. Komentarz*, red. L. Florek, Warszawa 2005.

- Masewicz W., *Niektóre problemy stosunku kodeksu cywilnego do ustawodawstwa pracy*, „Państwo i Prawo” 1988, nr 4.
- Morawski L., *Wstęp do prawoznawstwa*, Toruń, 2008.
- Nowacki J., „Odpowiednie” stosowanie przepisów prawa, „Państwo i Prawo” 1964, nr 3.
- Opalek K., Wróblewski J., *Zagadnienia teorii prawa*, Warszawa 1969.
- Ostaszewski W., *Odpowiednie stosowanie przepisów kodeksu cywilnego do stosunku pracy w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2010, nr 7.
- Piasecki K., *Problematyka źródeł prawa pracy wg k.c.*, „Państwo i Prawo” 1986, nr 2.
- Piątkowski J., *Klauzula odpowiedniego stosowania kodeksu cywilnego do stosunków pracy. Dylematy i zagrożenia*, w: *Prawo pracy. Między gospodarką a ochroną pracy. Księga jubileuszowa Profesora Ludwika Florka*, red. M. Latos-Miłkowska, Ł. Pisarczyk, Warszawa 2016.
- Piątkowski J., *Kodeks pracy a ustawa – Prawo o szkolnictwie wyższym*, w: *Zatrudnienie nauczycieli akademickich*, red. W. Sanetra, Warszawa, 2015.
- Piankowski M., w: *Kodeks pracy z komentarzem*, red. U. Jackowiak, Gdynia 2004.
- Piotrowski M., *O rodzajach i odmianach niezgodności norm*, „Studia Filozoficzne” 1978, z. 11.
- Raczkowski M., *Odpowiednie stosowanie przepisów kodeksu cywilnego o wyzysku w stosunkach pracy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2006, nr 7.
- Redelbach A., *Wstęp do prawoznawstwa*, Toruń, 1998.
- Roszevska K., *Skutki sprzeczności przepisów kodeksu cywilnego z zasadami prawa pracy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2005, nr 2.
- Salwa Z., *Stosunek kodeksu pracy do prawa cywilnego*, „Studia i Materiały Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych” 1976, nr 17.
- Szczerski J., *Kodeks cywilny a stosunki pracy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1965, nr 2.
- Zieliński A., *Pewność prawa*, w: *Jakość prawa*, red. A. Wasilkowski, Warszawa 1996.
- Zieliński T., *Problem stosunku przyszłego kodeksu pracy do kodeksu cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1970, nr 3–4.